

нансового контролю в зарубіжних країнах – М.: Прометей, 1998. – Ст.13.

3. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: Монографія. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.

4. Закон України “Про Державний бюджет України на 2002 рік” від 20.12.2001 р., № 2905 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 2.

5. Указ Президента України “Про зміцнення фінансової дисципліни та запобігання правопорушенням у бюджетній сфері” від 25.12.2001 р., № 1251/2001 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 2002. – № 2. – С.398.

6. Постанова колегії Головкиру України “Про підсумки роботи органів державної контрольно-ревізійної служби за 2001 рік і завдання щодо підвищення її ефективності” від 25.01.2002 р., № 1 // Фінансовий контроль. – 2002. – № 2. – С.4

7. Стратегія діяльності ДКРС “Основні завдання Державної контрольно-ревізійної служби в Україні на 2000-2004 рр.” Затв. Міністерством фінансів України від 31.05.2000 р., № 118 // Довідник працівника державної контрольно-ревізійної служби. – К.: Дія, 2001. – Т.1. – С.101-106.

8. Каленський М.М., Стефанюк І.Б. Контрольно-ревізійна служба – суб'єкт державного фінансового контролю підприємницької діяльності Навч. посіб. К. Ін-т рег. досл. НАН України, 2001. – 203 с.

Надійшла до редакції 06.05.2003

БОРЕЦЬ Л.В. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ

Рассмотрены вопросы усовершенствования нормативно-правовой базы государственного финансового контроля

BORETS L.V. LEGAL REGULATION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE

Questions of improvement of normative-legal base of the state financial control are considered.

В.І. БОРИСОВ

докт. юрид. наук, проф.

Інститут вивчення проблем злочинності

УДК (094.58)351.777.5(477)

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР ДО РОЗДІЛУ X “ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА” КК УКРАЇНИ 2001 РОКУ

З позицій наукового підходу роз'яснені норми розділу X “Злочини проти безпеки виробництва” чинного Кримінального кодексу України

Стаття 271. Порушення вимог законодавства про охорону праці

1. Порушення вимог законодавчих і інших нормативно-правових актів про охорону праці службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, –

карається штрафом до п'ятдесяти не оподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, –

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до семи років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

1. Відповідно до ч 4 ст 43 Конституції України кожний працівник «має право на належні, безпечні і здорові умови праці» У ч 1 ст.6 Закону України від 14 жовтня 1992 р. “Про охорону праці” (в редакції від 21 лис-

топада 2002 р.) сказано, що "умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства" ("Урядовий кур'єр". -№ 236, від 18 грудня 2002 р.).

Охорона праці – це система правових, соціальних-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини в процесі трудової діяльності (див.: ст 1 Закону України від 14 жовтня 1992 р "Про охорону праці" // "Урядовий кур'єр". -№ 236, від 18 грудня 2002 р.).

2. Статтею 271 охороняється безпека праці від порушень, що вчинюються на виробництві. **Виробництво** – це складна соціально-економічна і технічна відносно-замкнута система, в основі функціонування якої лежить праця людини, спрямована на одержання суспільно-корисного результату. Складовим елементом такої системи є технічні і правові норми. Виробництво підрозділяється на матеріальне і нематеріальне. Галузями матеріального виробництва є: промисловість, сільське, лісове і водне господарства, транспорт вантажний, зв'язок (по обслуговуванню підприємств виробничої сфери), будівництво, торгівля і громадське харчування, матеріально-технічне постачання і збут, заготівля, інші види виробничої діяльності, спрямовані на одержання матеріальних благ, їхній обмін, розподіл і споживання. У галузях нематеріального виробництва створюються особливі нематеріальні блага (духовні цінності), а також надаються нематеріальні послуги. Це послуги з охорони здоров'я, освіти, наукове консультування й ін. Для організації і забезпечення охорони праці на виробництві використовуються закони і підзаконні акти, що відносяться до різноманітних галузей права (трудового, природоохоронного, цивільного, господарського, адміністративного, кримінального й ін.), а також технічні норми. У цій системі норми кримінального права охороняють безпеку праці від найбільш небезпечних посягань.

Поза системою спеціального нормативного регулювання й охорони безпеки праці на виробництві знаходяться: трудова діяльність людини в межах домашнього господарства; так звані неорганізовані промисли населення (збирання лісових плодів, заготівля дров, збір вторинної сировини, полювання і рибальство і т.п.); робота окремих осіб за договором найму; незареєстрована підприємницька діяльність. Безпека виконання такої діяльності забезпечується статтями КК, що безпосередньо охороняють життя і здоров'я особи.

3. **Потерпілими** від злочину можуть бути тільки особи, що мають постійний або тимчасовий зв'язок із виробництвом, де стався нещасний випадок, – безпосе-

редньо працюють, прибули у відрядження, на практику або стажування, і інші особи, діяльність яких пов'язана з даним виробництвом (див.: п.9 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6 "Про судову практику в справах, пов'язаних із порушеннями вимог законодавства про охорону праці" // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -Х.: "Одіссей", 2001. -С.173-174). Порушення вимог законодавства про охорону праці, що заподіяло шкоду життя або здоров'ю інших громадян, тягне відповідальність за статтями про злочини в сфері службової діяльності або злочини проти життя і здоров'я особи.

4. **Об'єктивна сторона** злочину включає: 1) порушення вимог законодавчих і інших нормативно-правових актів про охорону праці; 2) заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч.1 ст.271) або загибель людей (ч.2 ст.271), або настання інших тяжких наслідків (ч.2 ст.271); 3) причинний зв'язок між порушенням вказаних вимог і наслідками.

5. Диспозиція ст.271 є бланкетною. Для з'ясування змісту порушення необхідно звертатися до законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, посилатися на "відповідні статті Закону України "Про охорону праці", статті, пункти (параграфи) законодавчих і інших нормативних актів, що порушені, і розкривати суть допущених порушень" (абз.2 п.6 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6 "Про судову практику в справах, пов'язаних із порушеннями вимог законодавства про охорону праці" // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -Х.: "Одіссей", 2001. -С.173). Застосоване в диспозиції ст.271 поняття "акти" наведено в загальній формі й охоплює різні по найменуванню джерела. В основному, це – закони, укази, постанови, інструкції, положення, норми, вказівки, стандарти. Ці акти встановлюють правила, що містять різноманітні вимоги про охорону праці. За характером вимог, що містяться в них, і їхньої галузевої спрямованості розрізняють загальні і спеціальні правила охорони праці. До загальних відносяться правила, що регулюють питання охорони праці у всіх галузях виробництва. Це Закон України від 14 жовтня 1992 р. "Про охорону праці", а також окремі правила державних міжгалузевих і галузевих актів, що містять вимоги безпеки для всіх галузей виробничої діяльності (наприклад, вимога про проведення первинного інструктажу з техніки безпеки на робочому місці). Спеціальні правила містять вимоги безпеки для однієї галузі або для певної роботи.

Статтею 271 не охоплюються порушення спеціальних правил безпеки при виконанні робіт із підвищеною небезпекою (гірничих, будівельних, інших), правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах (цехах), правил ядерної або радіаційної безпеки на виробництві. Порушення таких правил кваліфікуються за ст.ст. 272-

274 (Див.: абз 2 п.3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 жовтня 1986 р. № 9 “Про практику застосування судами України законодавства і виконання Постанови Пленуму Верховного Суду України в справах, пов’язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -Х.: “Одіссей”, 2001. -С.178).

6. Порушення вимог законодавчих і інших нормативно-правових актів про охорону праці звичайно виглядає не як одинична дія (бездіяльність), а являє собою сукупність діянь (систему), де порушується не одне, а різноманітні вимоги про охорону праці. Під порушенням варто розуміти недотримання або неналежне дотримання вимог про охорону праці, передбачених правилами, або вчинення в ході виробничої діяльності дій, прямо заборонених правилами.

Порушення вимог про охорону праці найчастіше виражаються у відсутності необхідного інструктажу або ж у поверхневому інструктажі з техніки безпеки, недостатньому нагляді за дотриманням правил охорони праці, неогорожені рухомих частин механізмів, незадовільному санітарно-гігієнічному стані виробничих приміщень і робочих місць, несправності робочого устаткування, інструментів і т. п.

7. Поняття “**шкода здоров’ю потерпілого**” (ч.1 ст.271) охоплює нещасні випадки на виробництві, пов’язані з заподіянням одній особі середньої тяжкості тілесного ушкодження або заподіянням одній чи кільком особам легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров’я або незначну втрату працездатності (див.: п.11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6 “Про судову практику в справах, пов’язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -Х.: “Одіссей”, 2001. -С.174).

“**Загибель людей**” (ч.2 ст.271) – це випадки смерті однієї або декількох осіб.

Під “**іншими тяжкими наслідками**” (ч.2 ст.271) слід розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині або середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам.

Виходячи зі змісту ст.271, порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, що заподіяло шкоду підприємству, установі, організації або окремим стороннім громадянам без заподіяння шкоди життю і здоров’ю потерпілого, вчинене особами, зазначеними в диспозиції цієї статті, не утворює передбаченого цією статтею злочину. Таке діяння тягне відповідальність у дисциплінарному або адміністративному порядку, а з урахуванням окремих обставин – за іншими статтями КК. Допущене службовою особою порушення, якщо воно спричинило вказані в ст.271 наслідки і заподіяло одночасно істотну шкоду підприємству, установі, організації або сторон-

нім громадянам чи інші тяжкі наслідки, утворює сукупність злочинів, передбачених статтями 271 і 367 КК (див.: п.10 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -Х.: “Одіссей”, 2001. -С.174).

8. Обов’язковою ознакою об’єктивної сторони є причинний зв’язок між допущеними порушеннями і наслідками, що настали. Причинний зв’язок для цих злочинів має ряд особливостей. Так, у більшості випадків має місце опосередковуваний, а не прямий розвиток причинного зв’язку. Крім того, настання наслідку може бути обумовлено порушенням декількох вимог охорони праці. Такі порушення можуть бути допущені одним або декількома суб’єктами. У випадках, коли для встановлення причинного зв’язку необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, призначаються експертизи (див.: абз.3 п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6 // “Про судову практику у справах, пов’язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -Х.: “Одіссей”, 2001 -С.174).

9. **Суб’єктивна сторона** злочину характеризується змішаною або необережною формами вини. Стосовно порушення вимог про охорону праці можуть мати місце умисел або необережність, до наслідків – необережність. Ставлення суб’єкта до наслідків є визначальним, в силу чого в цілому аналізований злочин є необережним. Якщо стосовно наслідків суб’єкт діяв з умислом, скоєне кваліфікується як злочин проти життя і здоров’я особи.

У справах даної категорії необхідно встановлювати мотиви допущених порушень вимог про охорону праці, ставлення суб’єкта до їхнього дотримання, що важливо для кваліфікації і визначення ступеня суспільної небезпечності вчиненого (див.: п.4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 жовтня 1986 р. № 9 “Про практику застосування судами України законодавства і виконання Постанови Пленуму Верховного Суду України у справах, пов’язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -Х.: “Одіссей”, 2001. -С.178).

10. **Суб’єкт злочину** – службова особа підприємства, установи, організації незалежно від форми власності або громадянин – суб’єкт підприємницької діяльності. За ст.271 можуть відповідати лише ті службові особи, на яких законом або на підставі наказу, службової інструкції, спеціального розпорядження безпосередньо покладений обов’язок по дотриманню вимог про охорону праці на відповідній ділянці роботи або контролю за їхнім виконанням. Ними можуть бути особи, що спеціально відповідають за забезпечення виробничо-технічної дисципліни на підприємствах або на окремих його ділянках або керують веденням тих або інших

робіт, але порушують при цьому вимоги про охорону праці

Не можуть відповідати за порушення вимог законодавства про охорону праці працівники виробництва, які не наділені повноваженнями службових осіб. У випадках, якщо допущені ними порушення вказаних вимог спричинили заподіяння смерті або тілесних ушкоджень, відповідальність настає за статтями 119, 128 КК про злочини проти життя і здоров'я особи.

Стаття 272. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою

1. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до восьми років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

1. Численні роботи, що виконуються на виробництві, характеризуються підвищеною небезпекою, оскільки вірогідність настання небезпечної шкоди при їхньому виконанні набагато вища, ніж при звичайних роботах. Відповідно до Закону України "Про охорону праці" від 14 жовтня 1992 р перелік таких робіт затверджується Державним комітетом з нагляду за охороною праці (див.: Перелік робіт з підвищеною небезпекою. Затверджено наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 30 листопада 1993 р. № 123 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України -1999. -№ 12: Охорона праці в Україні. -С.247-253). Цей перелік поширюється на всі підприємства, установи й організації незалежно від форм власності і видів їхньої діяльності. До таких робіт відносяться: підземні роботи на шахтах і рудниках, підземна геологорозвідка, укладання великогабаритних труб у траншеї, роботи на висоті, вантажно-розвантажувальні роботи за допомогою машин і механізмів, роботи на верстатах по обробці деревини і металів, електрозварювальні роботи й інші.

2. **Потерпілим** у результаті злочинних діянь, передбачених ст.272 КК, є працівник виробництва. У випадках заподіяння шкоди стороннім особам, відповідальність настає або за службові злочини (наприклад, службова недбалість - ст.367), або за злочин проти жит-

тя і здоров'я особи (ст.ст.119, 128).

3. Діяння являє собою порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві. Для встановлення змісту порушення необхідно звертатися не тільки до переліку робіт із підвищеною небезпекою, але і до спеціальних галузевих правил, що містять організаційно-правові і технічні вимоги безпечного виконання таких робіт на тому або іншому виробництві. Наприклад, у гірничому виробництві – Єдині правила безпеки при розробці родовищ корисних копалин відкритим засобом (М., 1987); Правила безпеки у вугільних і сланцевих шахтах (М., 1989), у будівельному – Будівельні норми і правила, що затверджуються держбудівництвом; у суднобудуванні - Правила техніки безпеки і виробничої санітарії для суднобудівних і судноремонтних робіт. Окремі роботи з підвищеною небезпекою можуть виконуватися в декількох галузях виробництва, практично на будь-якому підприємстві, в установі, організації. Безпека таких робіт регулюється спеціальними міжгалузевими правилами (наприклад, Правила техніки безпеки при електрозварюванні).

Порушення правил безпеки може бути допущене шляхом дії (наприклад, використання для кріплення перекриття штретків бракованих стійок) або бездіяльності (наприклад, незабезпечення на висоті безпечними пристосуваннями: приймальними площадками, захисними щитами і т.п.) або в їхньому сполученні (наприклад, направлення робітників на виконання робіт із підвищеною небезпекою без попереднього обстеження місця цих робіт, складання акта про таке обстеження).

4. Наслідками злочину є: створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч.1); загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч.2).

Створення загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків повинно бути реальним, свідчити про виникнення в конкретному виробничому процесі або внаслідок його такого небезпечного стану (загрози), коли з необхідністю можуть наступити передбачені законом наслідки. Ненастання наслідків може бути пов'язане або зі своєчасним припиненням порушення як самим порушником, так і іншими особами, або за "щасливої випадковості" (наприклад, при заваленні конструкції, коли в зоні її падіння нікого не виявилось).

Шкода здоров'ю потерпілого (див.: коментар до ст.271)

Загибель людей (див.: коментар до ст.271).

Інші тяжкі наслідки – це "заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більш особам, значних матеріальних збитків державній, громадській організації або громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць" (п.12 Постанови Пленуму Верховного Суду України

від 10 жовтня 1982 р. № 6 “Про судову практику у справах, пов’язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -X: “Одіссей”, 2001. -С.174). Саме по собі встановлення значного матеріального та іншого подібного збитку недостатньо для визнання його наслідком аналізованих злочинів. Необхідно, щоб він став результатом порушення правил безпеки на виробництві і супроводжувався створенням загрози для життя чи здоров’я людей або заподіянням їм різного за ступенем тяжкості тілесних ушкоджень. В іншому випадку мова може йти про злочини проти власності, у сфері господарської або службової діяльності.

5. Обов’язковою ознакою об’єктивної сторони є **причинний зв’язок** між порушеннями і заподіяною реальною шкодою або можливістю її настання.

6. З **суб’єктивної сторони** аналізований злочин характеризується змішаною або необережною формами вини.

7. **Суб’єкт** – особа, яка зобов’язана дотримувати правила безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою. Це можуть бути: громадяни – суб’єкти підприємницької діяльності, службові особи (керівники робіт, інженерно-технічні працівники), службовці, рядові робітники.

Стаття 273. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах

1. **Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах особою, яка зобов’язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров’ю потерпілого, –**

карасться виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. **Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, –**

карасться обмеженням волі на строк до п’яти років або позбавленням волі на строк від двох до десяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

1. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних виробництвах може призвести до вибухів, пожеж, пошкодження або знищення майна, загибелі багатьох людей **Потерпілими** від таких порушень можуть бути як робітники вибухонебезпечного виробництва (підприємства, цеху, іншої ділянки виробничої діяльності), так і особи, що не мають до нього відношення.

2. Зазначене в ст.273 діяння може бути вчинене у

визначеному місці – вибухонебезпечному підприємстві або у вибухонебезпечному цеху. До вибухонебезпечних відносяться підприємства або окремі цехи, що використовують, наприклад, аміак, ацетон, бензин, бутан, доменний газ, силон, метан, спирт, толуол, коксовий газ, ефір, сірководень, сірковуглець, уайт-спирит у якості сировини або основної продукції, або ці речовини виділяються при виробництві. Вибухонебезпечними визнаються підприємства і цехи, що виробляють вибухонебезпечні речовини, порох і боеприпаси. До вибухонебезпечного відносяться деякі цехи збагачувальних і брикетних фабрик (наприклад, цех термічного сушіння, подрібнювальний і пресувальний цехи). Це може бути і хімічна лабораторія, де в результаті різноманітного роду дослідів утворюються вибухонебезпечні речовини. До вибухонебезпечних підприємств відносяться також шахти, небезпечні по виділенню газу (метану) або по вибуху вугільного, сірчаного або сульфідного пилу, шахти по розробці вугільних пластів, схильних до раптових викидів вугілля і газу або ж до самозаймання копалини.

Відповідальність за ст.273 може настати при вибухах речовин, що обумовили визнання підприємства (цеху) вибухонебезпечним.

Належність підприємства (цеху) до вибухонебезпечних визначається не характером наслідків, що настали, а категорією і класом виробництва за вибухонебезпечністю, встановленими технологічним регламентом (див.: п.15 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6 “Про судову практику в справах, пов’язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -X: “Одіссей”, 2001. -С.175). Ці категорії, класи і їм подібні характеристики встановлюються проектними організаціями, міністерствами, виробничими об’єднаннями, органами Держтехнагляду і деякими іншими організаціями як для підприємства в цілому, так і для окремої його черги або пускового комплексу, а також для різноманітних основних (цех, ділянка, відділення) і допоміжних (склади, лабораторії) виробничих підрозділів, зовнішнього обладнання, вугільних пластів і інших об’єктів промисловості, сільськогосподарських і інших підприємств. Діяння, що викликало вибух і заподіяло шкоду здоров’ю потерпілого або загибель людей на виробництві, не віднесеному у встановленому порядку до вибухонебезпечного, має кваліфікуватися як службова недбалість (ст.367), або як злочин проти безпеки праці (ст.ст.271, 272), або як злочин проти життя або здоров’я особи (ст.ст.119, 128). Тому до матеріалів кримінальних справ про злочини, передбачені ст.273, необхідно додавати копії нормативних актів (наказів, положень, регламентів тощо) про віднесення підприємства (цеху) до певної категорії (класу) вибухонебезпечності (див.: п.15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6

“Про судову практику в справах, пов’язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -Х.: “Одіссей”, 2001. -С.175).

Для встановлення змісту порушення необхідно також звертатися до спеціальних правил, що забезпечують дотримання заходів безпеки на вибухонебезпечних підприємствах (цехах) від вибухів і супутніх їм пожеж, отрусь і інших тяжких наслідків (див. наприклад: Правила взривобезопасности установок для приготовления и сжигания топлива в пылевидном состоянии – М., 1968). Зазначені правила в технічній літературі і нормативно-технічних документах іменуються правилами вибухобезпечності. Відповідно до Держстандарту 12.1.010-76, вибухобезпечність – це “стан виробничого процесу, при якому виключається можливість вибуху, або у випадку його виникнення відвертається вплив на людей небезпечних і шкідливих факторів, що викликаються ним, і забезпечується зберігання матеріальних цінностей” Відповідно до цього для забезпечення вибухобезпеки необхідне дотримання, по-перше, правил, спрямованих на відвернення можливості вибуху, і, по-друге, правил, призначених для захисту людей і матеріальних об’єктів від небезпечних наслідків вибуху, якщо він все ж таки трапиться.

Порушення правил, що забезпечують безпеку виробництва на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, може полягати в палінні в приміщенні вибухонебезпечного цеху, користуванні відкритим вогнем у газовій (метановій) шахті, веденні робіт за відсутності належної вентиляції і т.п.

Порушення на вибухонебезпечному підприємстві (у цеху) інших правил безпеки (про охорону праці, виробництва робіт із підвищеною небезпекою) не містить ознак злочину, передбаченого ст.273 КК

Значна частина вибухонебезпечних підприємств (цехів) одночасно є і пожежонебезпечними (див.: Перелік об’єктів та промислових підприємств з підвищеним рівнем вибухопожежонебезпечності, які підлягають щорічному пожежно-технічному обстеженню. Затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 5 вересня 1998 р № 651 // Офіційний вісник України. -1998. -№ 40. -Ст.1496). Порушення на таких вибухопожежонебезпечних виробництвах встановлених законодавством вимог пожежної безпеки може як створити загрозу загибелі людей або настання інших тяжких наслідків внаслідок можливої пожежі або вибуху, так і спричинити реальні наслідки. Тому, порушення на вибухопожежонебезпечному підприємстві (цеху) вимог пожежної безпеки, яке внаслідок умов виробництва могло викликати вибух чи пожежу, і цим була створена загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, підлягає кваліфікації за ч.1 ст.273 КК (див.: п.17-1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6 “Про судову практику в справах, пов’язаних із порушенням вимог зако-

нодавства про охорону праці” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. -Х.: “Одіссей”, 2001. -С.175). Якщо зазначене порушення викликало вибух і (або) пожежу, створивши загрозу загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, то діяння суб’єкта також кваліфікуються за ч.1 ст.273 КК. Те саме порушення, якщо воно призвело до заподіяння шкоди здоров’ю потерпілого, кваліфікується за сукупністю ч.1 ст.270 КК (Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки) і ч.1 ст.273 КК (див.: абз.2 п.17-1 вказаної вище постанови. -С.175).

Порушення на вибухопожежонебезпечному підприємстві (у цеху) встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, яке викликало вибух, що спричинив загибель людей або інші тяжкі наслідки, має кваліфікуватися за сукупністю ч.2 ст.270 і ч.2 ст.273 КК (див.: абз.3 п.17-1 вказаної вище постанови. -С.176). Те саме діяння, якщо воно викликало пожежу з такими ж наслідками, належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч.2 ст.270 і ч.1 ст.273 КК (див.: абз.4 п.17-1 вказаної вище постанови -С.176). Нарешті, якщо ж таке порушення викликало і вибух, і пожежу, що спричинили зазначені наслідки, воно кваліфікується за сукупністю ч.2 ст.270 і ч.2 ст.273 КК (див.: абз.5 п.17-1 вказаної вище постанови. -С.176).

4. Наслідками злочину є: створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров’ю потерпілого (ч.1); загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч.2).

Створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків (див.: коментар до ст.272 КК)

Шкода здоров’ю потерпілого (див. коментар до ст.271 КК).

Загибель людей (див.: коментар до ст.271 КК).

Інші тяжкі наслідки (див.: коментар до ст.272 КК)

5. Між порушеннями правил безпеки і зазначеними в ст.273 КК наслідками необхідно встановлення причинного зв’язку

6. Суб’єктивна сторона злочину характеризується змішаною або необережною формами вини

7. Суб’єкт – особа, яка зобов’язана дотримувати правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах. Ними можуть бути: громадяни – суб’єкти підприємницької діяльності; службові особи (керівники підприємств, головні інженери, начальники цехів, їхні заступники, механіки, завідувачі вентиляцією, начальники ділянок, майстри інші), робітники та службовці вибухонебезпечних цехів і підприємств. Сторонні для даних виробництв особи (екскурсанти і робітники інших установ і організацій і т.п.) у силу реальної можливості усвідомлювати особливу небезпеку таких виробництв також можуть відповідати за ст.273 КК, якщо до їхнього відома у встановленому порядку були доведені правила безпеки на ви-

бухонебезпечних підприємствах

Стаття 274. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки

1. Порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, –

карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

1. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки можуть спричинити винятково тяжкі наслідки: людські жертви, вибухи, знищення або пошкодження атомних реакторів та інших експлуатаційних установок, радіоактивне зараження місцевості, що іонізує опромінення населення.

Потерпілими від злочину можуть бути як робітники виробництва, на якому використовуються ядерні або радіоактивні матеріали, так і особи, що не мають до такого виробництва відношення.

2. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є місце вчинення злочину – це виробництва, на яких використовуються ядерні або радіоактивні матеріали. До виробництв, де використовуються ядерні матеріали, відносяться атомні станції, споруди і комплекси з промисловими, експериментальними і дослідницькими ядерними реакторами і ядерними стендами, інше. До виробництв, що містять радіоактивні матеріали, відносяться, зокрема, сховища радіоактивних відходів. Ядерними матеріалами є: уран, плутоній, торій у виді металу, сплаву, хімічного концентрату, якийсь інший матеріал, що містить зазначені речовини у визначеній концентрації. Радіоактивними – є джерела іонізуючого випромінювання, природного або штучного походження, що знаходяться в будь-якому стані.

Дотримання ядерної і радіаційної безпеки на виробництві регулюється законодавчими й іншими нормативно-правовими актами (див.: Закон України від 8 лютого 1995 р. "Про використання ядерної енергії і радіаційну безпеку" // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 12. - Ст.81; "Загальні положення забезпечення безпеки атомних станцій", затверджені наказом Державної адміністрації ядерного регулювання України від 9 грудня 1999 р. № 63 // Офіційний вісник України. - 2000. - № 11. - Ст.430 та ін.).

Ядерна безпека – це дотримання норм, правил, стандартів і умов використання ядерних матеріалів, що

забезпечують радіаційну безпеку

Радіаційна безпека – дотримання припустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення і довкілля, що встановлені нормами, правилами і стандартами його безпеки.

Порушеннями правил ядерної або радіаційної безпеки можуть бути: допуск до роботи осіб, що не мають права працювати на об'єктах атомної енергетики, порушення фізичного захисту атомних реакторів або установок, у яких використовуються радіоактивні матеріали.

3. Наслідками злочину, передбаченого ч 1, є: створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків (див.: коментар до ст.272 КК) або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (див.: коментар до ст.271 КК). Відповідно до ч.2 – загибель людей (див.: коментар до ст.271 КК) або інші тяжкі наслідки (див.: коментар до ст.272 КК).

4. Між порушеннями на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки і наслідками необхідно встановлювати причинний зв'язок.

5. З суб'єктивної сторони аналізований злочин може мати змішану або необережну форми вини.

6. Суб'єктом злочину можуть бути: громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, службові особи, робітники та службовці, сторонні виробництву особи, зобов'язані додержуватися на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки.

Стаття 275. Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будинків і споруд

1. Порушення під час розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції правил, що стосуються безпечної її використання, а також порушення під час проектування чи будівництва правил, що стосуються безпечної експлуатації будівель і споруд, особою, яка зобов'язана дотримувати таких правил, якщо це створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, –

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

1. Небезпечність порушень, передбачених ст.275 КК,

полягає в тому, що вони можуть спричинити для працівника виробництва або сторонніх осіб тяжкі наслідки: вибух, пожежу, техногенну аварію, руйнацію будинків і споруд, що супроводжуються нещасними випадками, знищенням майна. Нормативно-правові акти про охорону праці, що містять спеціальні вимоги до виробничих будівель, споруд, устаткування, технологічних процесів, які вводяться в експлуатацію, повинні додержуватися на виробництві. "Проектування виробничих об'єктів, розроблення нових технологій, засобів виробництва, засобів колективного і індивідуального захисту працюючих повинні провадитися з урахуванням вимог щодо охорони праці. Не допускається будівництво, реконструкція, технічне переоснащення тощо виробничих об'єктів, інженерних інфраструктур об'єктів соціально-культурного призначення, виготовлення і впровадження нових для даного підприємства технологій і зазначених засобів без попередньої експертизи робочого проекту або робочої документації на їх відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці..." (ч.2 ст.21 Закону України від 14 жовтня 1992 р. "Про охорону праці" // Урядовий кур'єр. -№ 236 від 18 грудня 2002 р). Введення в експлуатацію нових і реконструйованих об'єктів виробничого і соціально-культурного призначення, виготовлення і передання у виробництво зразків нових машин, механізмів, устаткування й інших засобів виробництва, впровадження нових технологій без дозволу відповідних органів забороняється. Тому виробничі будівлі, споруди, машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, що вводяться в дію після будівництва (виготовлення) або реконструкції, капітального ремонту тощо, та технологічні процеси повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів з охорони праці (див.: ч.1 ст.21 вказаного Закону). Таким само чином захищається безпека, життя і здоров'я споживачів продукції поза виробництвом – осіб, що купують індивідуальні транспортні засоби, побутову техніку, мешкають у будинках або відвідують об'єкти соціально-культурного призначення тощо. "Споживач має право на те, щоб товари (роботи, послуги) за звичайних умов їхнього використання, збереження і транспортування були безпечними для його життя, здоров'я, довкілля, а також не заподіявали шкоди його майну" (ч.1 ст.16 Закону України від 12 травня 1991 р. "Про захист прав споживачів" // Бюлетень законодавства і юридичної практики України -1999 -№ 6. -С.25). Якщо буде встановлено, що при дотриманні споживачем правил використання, збереження або транспортування продукції, вона заподіє або може заподіяти шкоду його життю або здоров'ю, виробник зобов'язаний негайно припинити її виготовлення до усунення причин шкоди, а в необхідних випадках відкликати таку продукцію.

Погерпілими від злочину є споживачі промислової продукції: працюючі на даному або інших виробництвах, користувачі нею в побуті, а також особи, що працюють, проживають або іншим чином використовують

будівлі і споруди.

2. З об'єктивної сторони злочин може мати місце шляхом порушення правил, що забезпечують безпечне використання промислової продукції, при розробленні або конструюванні такої продукції (наприклад, серйозні прорахунки при розробці ракет-носіїв, авіаційних двигунів, турбін і т.п.) або в процесі її виготовлення чи зберігання. Так, при виготовленні продукції можуть бути використані недоброякісні матеріали, а при її зберіганні – порушені, наприклад, вимоги температурних режимів. Крім того, з об'єктивної сторони злочин може бути виражений в порушенні правил безпеки при проектуванні або зведенні будівель і споруд (наприклад, помилки, допущені при проектуванні будинків, відхилення від встановлених технологій будівництва мостів, висотних споруд, складних перекриттів, виступаючих елементів будинків і т.п.).

3. Наслідками злочину, що передбачений ч.1, є створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків (див.: коментар до ст.271 КК) або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (див.: коментар до ст.272 КК). Відповідно до ч.2 – загибель людей (див.: коментар до ст.271 КК) або інші тяжкі наслідки (див.: коментар до ст.272 КК).

4. Між порушеннями правил і зазначеними наслідками потрібно встановлення причинного зв'язку.

5. З суб'єктивної сторони аналізований злочин може мати змішану або необережну форми вини.

6. Суб'єктом злочину можуть бути: громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, а також службові особи, конструктори, проектувальники, робітники промислового або будівельного виробництв, які зобов'язані дотримувати правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд.

7. Аналізований злочин варто відмежовувати від злочину, передбаченого ст.218 КК – випуск або реалізація недоброякісної продукції. Предметом злочину, передбаченого ст.275 КК, може бути недоброякісна промислова продукція, що не відповідає вимогам якості, які забезпечують безпеку її використання. У випадках, коли при використанні такої продукції буде створена реальна загроза загибелі людей, настання інших тяжких наслідків або заподіяна шкода здоров'ю, загибель людей, інші тяжкі наслідки діяння суб'єкта, що припустив при розробленні, конструюванні, виготовленні або зберіганні продукції порушення правил, що стосуються безпечної її використання, кваліфікуються за ч.1 або ч.2 ст.275 КК. За відсутності зазначених наслідків, діяння особи, яка допустила випуск або реалізацію недоброякісної продукції, у тому числі такої, що не відповідає вимогам безпеки, кваліфікуються за ст.218 КК, при наявності всіх передбачених нею ознак складу злочину.

Надійшла до редколегії 18.04.2003

БОРИСОВ В.І. НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ КОММЕНТАРИЙ К РАЗДЕЛУ X "ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ БЕЗОПАСНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА" УК УКРАИНЫ 2001 ГОДА

С позиций научного подхода разъяснены нормы раздела X "Преступления против безопасности производства" действующего Уголовного кодекса Украины.

BORISOV V.I. THE SCIENTIFIC-PRACTICAL COMMENTING TO SECTION X «CRIMES AGAINST SAFETY OF PRODUCTION» CC OF UKRAINE OF 2001

From stands of the scientific approach the norms of the unit X «Crimes against safety of production» of the operational Criminal code of Ukraine are clarified

УДК 343.229

*Ю.А. ВАПСВА, канд. юрид. наук,
С.Г. БЛЫНСКАЯ*

Национальный университет внутренних дел

ЗАКОНОДАТЕЛЬНАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ОШИБКИ В УК ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Рассмотрена проблема ошибки в уголовном праве и ее влияния на пределы уголовной ответственности, в частности, положения об ошибке, закрепленные в законодательстве зарубежных стран.

Известна позиция ученых-криминалистов, считающих, что в процессе разработки нового уголовного законодательства центральной является идея максимальной законодательной урегулированности институтов и конкретных норм. Это соответствует современным условиям, в которых право имеет приоритетное положение, так как призвано охранять и отстаивать интересы личности и общества. Создание нормативной конструкции об ошибке - одна из насущных задач теории и практики законопослушательства [1, с.9]

Среди стран, входящих в СНГ, только Уголовные кодексы Украины и Белоруссии содержат нормы, регулирующие ответственность лиц при наличии фактической ошибки в наличии обстоятельств, исключающих преступность деяния. Базовые же положения об ошибке в законах не закреплены.

Уголовное законодательство ряда зарубежных стран, как Западной, так и Восточной Европы, а также некоторых стран Азии и Латинской Америки, содержит нормы, посвященные юридической и фактической ошибке. Сравнительный анализ статей об ошибке в УК таких стран может быть использован отечественным законодателем при внесении возможных изменений в существующий закон.

В том или ином изложении статьи об ошибке включены в УК многих стран мира. Нормы об ошибке содержатся в УК Германии, Австрии, Франции, Италии, Испании, Швейцарии, уголовном законодательстве Англии, УК Польши, Болгарии, Венгрии, Румынии, Сирии и др. Сначала обратимся к законодательному отражению юридической ошибки.

В УК ФРГ 1975 года (§ 17) содержится положение о невиновности действий лиц, которые заблуждались

относительно их противоправности, если при этом такие лица не могли избежать ошибки (ошибки в запрете). Если же лица могли ее избежать, они подлежат уголовной ответственности, но им может быть назначено наказание более мягкое, чем предусмотрено законом, наказание [2, с.76].

Сходное положение содержится в УК Австрии, § 9, которое гласит: «Кто не осознает противоправность деяния в силу ошибки в праве, действует невиновно, если его ошибка считается извинительной. Ошибка является неизвинительной, если противоправность деяния была очевидна и могла быть установлена любым лицом или если субъект не ознакомился с соответствующими предписаниями, хотя к этому его обязывало его положение, профессия или конкретные обстоятельства. Если ошибка неизвинительная, то субъект отвечает за умышленное преступление, если он действовал сознательно, или за неосторожное деяние, если он действовал неосознанно» [3, с.86].

В УК Франции 1992 года ошибка была введена в качестве нового обстоятельства, исключающего уголовную ответственность. В соответствии со ст.122-3 этого закона не подлежит уголовной ответственности лицо, действовавшее по ошибке в отношении права, которой оно не могло избежать, и считавшее свои действия правомерными [4, с.65].

В ч.3 ст.14 УК Испании, принятом в 1995 году, говорится, что непреодолимая ошибка относительно противоправности деяния, составляющего уголовное правонарушение, исключает уголовную ответственность лица. Если ошибка была преодолимой, применяется наказание на 1 или 2 степени ниже, предусмотренного законом [5, с.15].